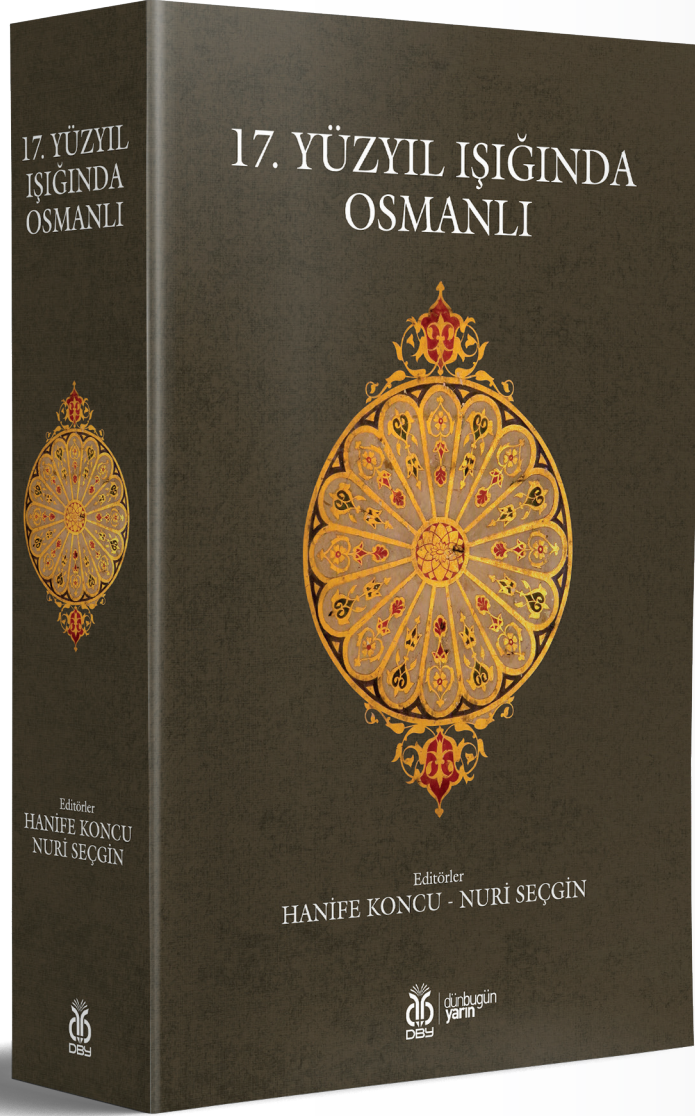

17. YÜZYIL IŞIĞINDA OSMANLI

Editörler
HANİFE KONCU - NURİ SEÇGİN

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2022, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 276

Araştırma-İnceleme: 32

ISBN 978-625-8371-84-0

Sertifika No: 52315

1. Baskı: İstanbul, 2022

Editörler:

Hanife Koncu - Nuri Seçgin

Yayın Yönetmeni:

İrfan Güngörür

Sayfa/Kapak Düzeni:

DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.

(Sertifika No: 46519)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

17. Yüzyıl Işığında Osmanlı

Editörler: Hanife KONCU (Prof. Dr.) - Nuri SEÇGİN (Doç. Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2022.

759 s. ; 16,0 x 23,5 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 276) ___

ISBN 978-625-8371-84-0

1- Tarih 2- Osmanlı Devleti 3- 17. Yüzyıl 4- Klasik Türk Edebiyatı

Bu kitapta yer alan makalelerin ilmi sorumluluğu yazarlarına aittir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul

Tel. - Faks: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

İçindekiler

Kitaba Dair 17. Yüzyıla Bir Bakış	9
Yüzyılın Kimliği 17. Yüzyıl İçin Birkaç Not	11
İbrahim Efendi'nin "Dil-i Dâna" Adlı Devriyesi Üzerine.....	13
<i>Abdullah UÇMAN</i>	
Osmanlı'nın Kayıp Asrı XVII. Yüzyılın Sosyo-Politik Panoraması.....	27
<i>Abdülkadir ÖZCAN</i>	
XVII. Yüzyıl Hat Sanatı ve Hattatları.....	55
<i>Ali Rıza ÖZCAN</i>	
Drugs and Literature in 17th Century Ottoman Poetry.....	89
<i>Benedek PÉRI</i>	
17. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Mekân Algısı.....	101
<i>Büşra KAPLAN</i>	
Hayvanbiçimcilik (Zoomorfizm), Hayvanlarla İma ve İnsanmerkezcilik: XVII. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Hayvanlar ve İnsanlar.....	117
<i>Edith Gülçin AMBROS</i>	
Aldı Kerem: Musavvir Hüseyin'in Resmi, Âşık Kerem'in Öyküsü, Âşıkların Çöğürü.....	135
<i>Ersu PEKİN</i>	
XVII. Yüzyılda Levha Formunda Hilve-i Şerîfelerin Doğuşu.....	185
<i>Faruk TAŞKALE - Hüseyin GÜNDÜZ - Betül GÜNDÜZ</i>	
Cihâdî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi.....	205
<i>Hamza KOÇ - Şermin BAKA TELLİ</i>	

Divan Şairi Râmî'nin Asrından Şikâyeti.....	227
<i>H. Dilek BATİSLAM</i>	
Değişim ve Dönüşümün Simgesi: 17. Yüzyılda Osmanlı Denizciliği.....	245
<i>İdris BOSTAN</i>	
Yaraşur Dinse Ana Münşî-i Sâhib-Dîvân: Ganîzâde Nâdirî'nin Münşeat'ı.....	277
<i>Kerem Kaan AKHAN</i>	
Nev'î-zâde Atâyî'nin "Kâğaz" Redifli Gazeli.....	309
<i>Leyla ALPTEKİN SARIOĞLU</i>	
Polonyalı Simeon Seyahatnâmesi'nde Celaliler.....	321
<i>Mehmet AÇA</i>	
İstanbul'da 17. Yüzyıl Tekke Mimarisinden Örnekler.....	329
<i>M. Baha TANMAN</i>	
XVII. Yüzyıla Girerken Kıbrıs'ta Bir Eğitim Kurumu: Lefkoşa Dârülhadis'i ve Müderrisleri (1594-1636).....	383
<i>Mehmet DEMİRYÜREK</i>	
17. Yüzyılda Bir Defterdâr: Yahnıkapan Abdülkerim Paşa ve Muhallefâtı (1625).....	395
<i>Mehmet DEMİRYÜREK - Nihal BAKIŞCI</i>	
17. Yüzyılda Divan ve Halk Edebiyatlarının Ortaklıkları.....	409
<i>Muharrem KAYA</i>	
17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türkçe Belagat Çalışmalarında Yapısal Dönüşüm ve Telhîsu'l-Miftâh Etkisi.....	419
<i>Mücahit KAÇAR</i>	
Târîh-i Naîmâ Mukaddimesine Stilometrik Bir Bakış.....	429
<i>Naime YASAN - Bekir Tahir TAHİROĞLU</i>	
İki Gelenek Bir Şair: Âşık Ömer'in Şiirlerinde Klasik Türk Edebiyatının İzleri ve Tasavvufî Bir Şiirini Şerh Denemesi.....	445
<i>Neslihan POLAT AKTAŞ</i>	
XVII. Yüzyılda Bursa.....	461
<i>Nuri SEÇGİN - Goncağül HANCIOĞLU</i>	

17. Yüzyılda Osmanlı Mimarlık Ortamı.....	499
<i>Nuri SEÇGİN</i>	
Klasik Türk Şiirinde "Ez-Lisân-ı Cânâne" Tarzı.....	535
<i>Nusret GEDİK</i>	
XVII. Yüzyılda Osmanlı Hikâyesi.....	563
<i>Osman ÜNLÜ</i>	
XVII. Yüzyılda Hususi Konular Üzerine Tertip Edilmiş Müstesna Divanlar ...	575
<i>Özge ÖZBAY KARA</i>	
Yeniden Yazım Geleneğinde On Yedinci Yüzyıldan Hikâye Örnekleri: Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ ve Nihâlistân.....	593
<i>Sibel KOCAER</i>	
XVII. Yüzyıl Osmanlı Nesrinin Dili.....	617
<i>Süleyman ÇALDAK</i>	
XVII. Yüzyılda Osmanlı Başkenti İstanbul'da Su ve Mimarinin Buluşması; Baş Aktörler ve Suyolu Yapıları.....	663
<i>Şükrü SÖNMEZER - Aysu ATEŞ</i>	
XVII. Yüzyılın Şiir ve Musikî Mahfili Rolüyle Dergâhlar.....	701
<i>Türkan ALVAN</i>	

Kitaba Dair 17. Yüzyıla Bir Bakış

Osmanlının hemen her sahada büyük başarılar elde ettiği 16. yüzyılda, devletin siyasi gelişmeleriyle paralel olarak refah düzeyinin, ilim ve kültür hayatının da üst seviyelere çıktığı malumdur. Özellikle yüzyılın ilk elli yılında yapılan seferlerdeki başarılı sonuçlar, bunu takiben hâkim olunan coğrafyanın genişlemesi, ilim adamlarının faaliyetlerinin artması, yazılan eser sayısının çoğalması ve çeşitliliği gibi son derece dikkate değer bir durumun varlığı söz konusudur. Kısacası kaynaklarda da belirtildiği üzere, “muhteşem” bir devir yaratılmıştır. Sabri Ülgener,

“...her çağ kendine göre sosyal düzeni ve sınıf bölünüşü, kendine mahsus yönetim biçimi ve yine kendine uygun dünya görüşü ile karakterlenir ve bu karakteristikleri ideal çizgilerine en çok yaklaşan bir vüzhla nefsinde topladığı müddetçe (yoksa muhakkak fülân yüzyıldan başlayıp şu veya bu zamana gelinceye kadar değil) çağ ayırımında kendine ait yeri bulur.”¹

diyerek her yüzyılın kendine ait bir dünyası ve kimliği olduğunu vurgulamaktadır. Anılan yüzyılın ikinci yarısından itibaren hemen her alanda başlayan bozulma emareleri, yüzyılın sonunda iyice belirginleşmiş ve Osmanlı devleti, kitabımızın temelini teşkil eden 17. yüzyıla, gerek İstanbul’da ve gerekse taşrada ortaya çıkan bu sorunlarla başlamıştır. Dolayısıyla, bu yüzyıl bir *geçiş*, bir *kararsızlık*, bir *karmaşa* dönemi olarak da tanımlanabilir.

Bir yüzyılın anlaşılabilmesi ve çözümlenebilmesi, onun bileşenlerinin tek tek irdelenmesiyle mümkün olabilir. 17. yüzyıl kültürü, sanatı, edebiyatı, dili, mimarisi, tarihi vb. hususlar yönünden çok farklı, çok değişken, çok yönlü olduğu için üzerinde durulması, düşünülmesi ve çalışılması gereken dönemlerin başında gelmektedir. Biz de bu düşünceden hareketle, okuyucu, araştırmacı veya Osmanlı kültürüne meraklı olanlara hitap eden ve yüzyılı hemen her yönüyle olmasa da pek çok yönüyle tanıtabileceğimiz bir kitap hazırlamaya gayret ettik. Kitaptaki yazıların anılan yüzyılı aydınlatacağını ve bu yüzyılı anlamamıza/anlamlandırmamıza ve anlatmamıza

¹ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 23.

fayda sağlayacağını umuyoruz. Sahasında uzman olan birçok hocamız kendi bakış açılarıyla bu yüzyılı aksettirmeye çalışmış ve bazen yüzyılın genelini anlatan bazen de spesifik bir konuya odaklanan yazılar kaleme almışlardır. Bu sebeple anılan çalışmalar umuyoruz ki 17. yüzyılı aydınlatıcı nitelikte olacak ve daha da anlaşılabilir kılacaktır. Bu yüzyılın şairi Nâbî bir şiirinde,

*Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz*

derken yüzyılın iki yönü bulunduğunu, dahası ikilemi dile getirmiştir. Bir başka gazelinde ise devrin sıkıntılı ve insan psikolojisi üzerindeki durumunu anlatmış ve artık her şeyin bir bıkkınlık, sıkıntı ve usanç verdiğinin göstergesi olarak her şeye olumsuz-karamsar bakma durumu hâsıl olmuştur:

*Bir bahr-ı gamda urmadayız dest ü pâý kim
Keşîsi yok kenâresi yok nâ-hudâsı yok*

Çalışmamızda, bu yüzyıla geniş bir perspektiften bakabilmek adına, edebiyattan tarihe, geleneksel sanatlardan musikiye, denizcilikten mimariye, nesir dilinden hilyelere, sevgili diliyle yazılmış gazellerden devriyyelere, divanlardan hikâyelere, dergâhlardan seyahatnâmelere vb. birçok konuya temas eden, yeni tespitler ve yorumlar ortaya koyan 30 yazı bulunmakta ve yazar adına göre alfabetik olarak sıralanmaktadır.

Bu kitap çalışmasında yer alarak katkılarına esirgemeyen ve ilmi birikimleriyle esere değer katan kıymetli hocalarımıza, bazı yazıların tashihinde yardımlarını gördüğümüz Dr. Öğr. Üyesi Neslihan POLAT AKTAŞ ve Arş. Gör. Nazhan AYTAÇ ile sevgili öğrencilerimiz Yeşim YARAR ve Kerem Kaan AKHAN'a gönülden teşekkür ederiz. Kitabın basım aşamasında her türlü talebimizi büyük bir memnuniyet ve sabırla karşılayan İrfan GÜNGÖRÜR'e ve kitabın sponsorluğunu üstlenen Pekerler İnşaat Tic. ve San. A.Ş. firmasına destekleri için müteşekkirimiz.

Bu çalışmanın Osmanlı'nın 17. yüzyılına ışık tutması, aydınlatması ve okurunun bol olması dileğiyle...

Hanife KONCU - Nuri SEÇGİN

Yüzyılın Kimliği 17. Yüzyıl İçin Birkaç Not

Herhangi bir yüzyılı, ara dönem/geçiş dönemi vb. anonim kalıplarla tanımlamak, söz konusu tarih kesitinin herhangi bir karakter ve kimlik altında tanımlanamayacağını ifade ediyor. Daha özel olarak, sanat ve mimarlık tarihçileri için Osmanlı'nın 17. yüzyılını anlatmaya çalışmak, bir bakıma, artık zengin imajları zayıflamış bir klasik sonrası kavratmaya çalışmak anlamına geliyor. Bir başka deyişle Kanunî'siz ve Sinan'sız bir dönemi kaleme alan yazarların başlıca engelleri kapanan "parlak" bir çağın sonrası nasıl algılayacaklarına tam olarak karar veremeyişlerinden kaynaklanıyor. Bu durum bazı araştırmacılar için I. Mevki'de seyahat etmek yerine II. Mevki'e seyahat etmeğe benzer bir şanssızlık olarak görülür. Onların ruh hâli küme düşen bir takımdaki oyunculara da benzer.

Bilim, kültür, sanat ve günlük hayatı bütüncül gördüğümüzde, herhangi bir yüzyılı, ara dönem/geçiş dönemi gibi tuhaf gerekçelerle göz ardı edemeyeceğimizi anlıyoruz. Geçmiş dönemleri, parlak/sönük/klasik/arkaik vb. kimliklerle tanımlayanlar bugünün tarihçileri, bizleriz. Tarihçinin, araştırma konularında ağır basan tercih, daha çok mensubu olduğu toplumun tarihi (kendi tarihimiz) için geçerlidir. 1600'lü yılları yaşamakta olanlar yaşadıkları günleri "devr-i Sultan Ahmed" ya da "sadaret-i Köprülü Mustafa Paşa" vb. şekilde adlandırıyorlar, ancak gelişme ve değişmelerin hangi yönde ilerlemekte olduğunu bilmiyorlardı. Hatırlamak gerekir ki tıp bilimlerinde bu tür ayrımlar yoktur. Hayvan anatomisini inceleyen bir araştırmacı, kurbağa ile kertenkele arasında nadiren tercih yapar.

Karlofça (1698) ile noktalanmış tedirgin edici duraklama tablosuna karşılık, 17. yüzyıldaki Osmanlı varlığının güçlü bir boyutunun mimaride yaşamakta olduğunu fark ediyoruz. Görünen o ki, klasik geleneğe bağlı ustaların gayretiyle Sinan algısı devam etmiştir. Bu üslupta, mimarların, Hassa Mimarlar Ocağı'nda yetişmiş olmaları pek tabii önemli bir belirleyici olmuştur.

Sinan'ın 1538'de ölümüyle Davut Ağa Başmimar olur. İstanbul Sirkeci sahilindeki Sepetçiler Kasrı, Çarşıkapı Sinan Paşa Külliyesi onun imzasını taşır, Edirne'deki Selimiye Külliyesi'nde yer alan Kapalı Çarşı ona atfedilir. Özgün çizimlerini yaptığı Eminönü Valide Külliyesi'ndeki camiyi merkezi plan esasına göre tasarlamış, fakat

inşaat yükselmeden ölmüştür (1598). Yerine atanan Kasım Ağa, birkaç kez azledilip tekrar atanmış, adı şaibeli işlere karışmış bir ustaydı. Ne var ki, Mimarlar Ocağı başına geçenlerin tasarım algıları ve geleneğe bağlılıkları her zaman dikkat çekici olmuştur. Klasik geleneğe bağlı eserleri sürdürme gayreti, bir sonraki dönemde Üsküdar Yeni Valide (Gülnuş Emettullah) Külliyesi (1710)'nde yankılanır.

Şehzade Camisi'ni model alan Sultan Ahmet Camisi ve külliyesi, Sedefkâr Mehmed Ağa'nın payitahtı taçlandıran en büyük mirasıdır. Caminin, plan şeması bakımından, öncesinde ve sonrasında benzerleri olmakla birlikte, şehrin en ayrıntılı topografyasında, bir büyük külliye'nin merkezinde yer alması bakımından Osmanlı mimarisinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu ortamda, engebeli bir arazide ve yoğun yerleşme dokusunda büyük ölçekli bir istimlakın yaratacağı sorunlar göze alınmıştır. Bir başka deyişle 17. yüzyıl mimarının Suriçi silüetinde yükselttiği külliye, daha öncesinde ve sonrasında hiçbir topografyada görülmemiştir. Öyle ki, Adalar'dan Kızkulesi'ne kadar, kıyılarda, denizde ve teknede bulunan herkes, üzerinde yer aldığı tepeli bir taş piramit hâlinde gökyüzüne taşıdığı ve minareleri fark eder. Açıkça belirtmek gerekir ki, Süleymaniye'de bir ölçüde uygulanan böyle bir girişim, 60 yıl sonra tarihi yarımada'nın doğu ucunda yükselen dalgalar gibi karşımıza çıkıyor.

Cafer Çelebi'nin *Risâle-i Mimariyye* (1614)'si, Sinan'a atfedilen *Tezkire*'lerden daha zengin ve ayrıntılı bir eser olarak, yüzyılın mimarlık tarihi histografisine en büyük armağandır. Ancak 1610-17 arasında sürdürülen Sultanahmet Külliyesi, bir uygulama olarak bize çok şey öğretiyor. Şunu öncelikle anlıyoruz ki, mimarideki gelişmeyi keskin dönemin siyasi olaylarına bağlamak her zaman sağlam bir açıklama sayılmıyor. Klasik sonrası bir devre yaşanmasına rağmen, klasikten büsbütün farklı düzenler ya da üsluplar görülüyor. Sonraki yüzyılda bile, söz gelişi Dor, İyon, Korint gibi alt tipler belirmemiştir.

Selçuk MÜLAYİM

İbrahim Efendi'nin “Dil-i Dâna” Adlı Devriyesi Üzerine

Abdullah UÇMAN

Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi.

“Oğlanlar” veya daha yaygın ifadeyle “Olanlar Şeyhi” lakabıyla tanınan İbrahim Efendi, on yedinci yüzyılın ünlü mutasavvıf-şairlerinden biridir. 1591 yılında, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Köstendil livâsına bağlı Eğridere'de dünyaya gelen İbrahim Efendi, zengin bir tüccarın oğludur. Genç yaşta İstanbul'a gelir ve Seyyid Nizamoglu'nun (ö. 1601) halifelerinden, aynı zamanda Halvetiye'ye mensup Eğrikapı zâviyesi şeyhi Hakikizâde Osman Efendi'ye (ö. 1627-28) intisap eder. Yedi yıl kadar süren seyr ü sülûk devresinden sonra Aksaray'daki Gavsî dergâhına şeyh olur. Daha sonra, lakabına izafetle “Oğlanlar” veya “Olanlar Tekkesi” diye tanınan bu dergâhta büyük bir şöhret kazanır.¹ Vefatına kadar da burada şeyhlik makamında irşadla meşgul olur. Vefat edince tekkenin hazînesine defnedilir. Dostlarından Tal'atî Hüseyin Efendi'nin (ö. 1665):

Cennet olsun makâmın İbrâhim

mısraı, ebedle ölüm tarihi olan 1 Mart 1665'i (22 Rebülâhir 1065) göstermektedir. Aksaray'dan Cerrahpaşa'ya giden yolun sol tarafında bulunan tekkesi, yolun genişletilmesi dolayısıyla 1957 yılında yıkılınca, İbrahim Efendi'nin türbesi Aksaray'da Murat Paşa Camii'nin bahçesine nakledilmiştir.²

Aynı tarihlerde hayatta olan Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1728), Abdülahad Nuri (ö. 1655) ve Lâmekânî Hüseyin Efendi'den (ö. 1625) de feyz alan İbrahim Efendi, esasen Bayramî-Melâmîliğine, yani Hamzavîliğe müntesiptir. Halîfesi Kütahyalı Sun'ullah Gaybî (ö. 1663), İbrahim Efendi'nin sohbetlerinde söylediği sözleri kaydederek

¹ M. Baha Tanman, “Oğlanlar Tekkesi”, *TDVİA*, C. XXXIII, İstanbul, 2007, s. 319-320.

² Hayatı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul, 1931, s. 90-113; Nihat Azamat, “İbrâhim Efendi, Olanlar Şeyhi”, *TDVİA*, C. XXI, İstanbul, 2000, s. 298-300.

Osmanlı'nın Kayıp Asrı XVII. Yüzyılın Sosyo-Politik Panoraması

Abdülkadir ÖZCAN

Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Önceki Yüzyıllar

XIV. yüzyıl başlarında Kuzeybatı Anadolu'nun Bitinya bölgesinde kurulan Osmanlı Beyliği, Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu'nun Bursa, İznik ve İzmit gibi önemli merkezlerin fethiyle kısa sürede teşkilatlı bir devlete dönüştü. Avrupa yakasına geçtikten sonra Trakya'da ilerledi, Edirne'nin zaptından sonra Balkanlara da yayılarak çok uluslu bir vasal devletler topluluğuna ulaştı. I. Murad Hüdavendigâr'ın kurduğu bu ilk imparatorluk, oğlu Yıldırım Bayezid'in hızlı bir şekilde Batı Anadolu Türk beyliklerini de içine alan merkezîyetçi bir yapıya dönüştürme çabaları, Orta Asya Türk-Moğol geleneğinin temsilcisi olarak ortaya çıkan Emir Timur'un 1402 Ankara Savaşı'yla vurduğu darbe yüzünden uzun ömürlü olmadı.

Devlet tam bir kargaşa içerisine düşmüştü. Yıldırım'ın oğulları arasında ülke ve toprak birliğini kurma çabaları sırasında maddi ve manevi büyük kayıplar yaşandı. Fetret Devri denilen bu on bir yıllık dönem Çelebi Mehmed'in 1413 yılında kardeşlerini bertaraf etmesiyle sona erdi. Toparlanma bunun oğlu II. Murad döneminde de devam etti. Fakat Osmanlı'nın Avrupa ve Anadolu toprakları arasında kalan ve bir şehir devleti haline gelen Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu hâlâ mevcudiyetini sürdürmekteydi. Yıldırım Bayezid zamanından beri yapılan kuşatmalar sonuç vermemişti. Nihayet II. Mehmed'in 1453 yılında İstanbul'u fethiyle bu imparatorluk da tarihe karıştı ve Doğu Roma toprakları üzerinde bu kez çok uluslu bir Türk-İslâm devleti ortaya çıktı. Fatih Sultan Mehmed'in ilk hedefi Bizans'ın doğal sınırlarına, yani Batı'da Tuna, doğuda ise Fırat nehirlerine ulaşmaktı. Sultan Fatih 30 yılı aşkın hükümdarlığı döneminde bu idealini gerçekleştirdi, hatta ötesine bile geçti. Devletin gerçek bânîsi olan bu padişah bir yandan yaptığı planlı seferlerle ülke sınırlarını genişletirken diğer yandan da çıkarttığı örfî kanunlarla devleti kalıcı temeller üzerine oturttu. Çağdaş yerli ve yabancı tarih yazarları Fatih'in cihangirlik idealinden söz ederler.

XVII. Yüzyıl Hat Sanatı ve Hattatları

Ali Rıza ÖZCAN

Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü.

Sultan III. Mehmed'in tahta geçişi ile başlayan ve Sultan II. Mustafa'nın saltanatına kadar 9 padişahın hüküm sürdüğü 17. yüzyıl; Osmanlı sanat dünyasında güzel eserlerin verildiği, Hâfız Osman gibi mektep sahibi olmuş bir hat dehasının yaşadığı yüzyıldır.

17. yüzyıla kadar hattatlar, hat sanatının büyük ustası "Kıbletü'l-Küttâb" yani "kâtiplerin kıblesi" olarak bilinen ve anılan Şeyh Hamdullah'ın açtığı vadiye yürüyordu. Hattatlar, onun yazılarından istifade ediyor ve Şeyh gibi yazmaya çalışıyorlardı. Şeyh Hamdullah, Bağdat yazı mektebinin mâhir ustası Yâkut-ı Musta'sımî'nin yazılarında beğendiği ve kendi zevkine uygun olarak küçük değişikliklerle daha estetik bir görünüş kazandırdığı harflerle, yazının eğimlerinde ve sayfalarda sağladığı "bütünde güzellik"le hat sanatında yeni bir soluk olmuştu. Şeyh'in açtığı bu yol, 17. yüzyılda Hâfız Osman adındaki başka bir hat dehası tarafından biraz daha ileriye götürüldü. Bu yüzyılda yaşayanlar, Hâfız Osman adındaki hat dahisininin Şeyh'in eksiklerini tamamlayarak İslâm yazı sanatına bambaşka bir zevk ve anlayış getirdiğine şahit oldu. Bu anlayış günümüze kadar da sürdü. Bugün özellikle nesih yazan hattatlar Hâfız Osman yolunu takip etmektedirler.

17. yüzyılda, sülüs ve nesih yazısı gelişmiş çok değerli hattatlar yetişmiş ve güzel yazılarıyla Şeyh Hamdullah Mektebi'ni daha da ileri götürmüşlerdir. Bu yüzyılın sülüs-nesih yazı yazan hattatları arasında öne çıkanlar şunlardır: Abdullah (İbn Cezzar), Abdurrahman (Abdi Çelebi), Abdülgani b. Mehmed, Acem Ahmed (İshak Hocası), Ahmed (Benlizâde), Ahmed (Kurşuncuzâde), Ahmed b. Mahmud, Ahmet b. Mahmut, Ahmet Efendi (Çömez), Ahmet Sıdkı, Ali b. Abdullah, Ali b. Abdullah, Ali b. Davud (Ali Çelebi), Ali b. Mustafa (Kaşıkçızâde), Cafer Çelebi (Kırlı Cafer), Derviş Ali, Emrullah bin Mehmed, Fasih Ahmet Dede, Fazıl Ahmet Paşa (Köprülüzâde), Fazullah b. Mehmet (Fazlı Efendi), Hâfız Halil, Hâfız Mehmed, Hâfız Mehmed (Berberzâde), Halid Erzurumî, Halil, Hasan, Hasan Paşa (Mirahur),

Drugs and Literature in 17th Century Ottoman Poetry

Benedek PÉRI

Doç. Dr., Eötvös Loránd University, Department of Turcic Studies.

Literature is often seen as a true mirror of society and texts are thought to provide readers with information on the social environment in which they were produced. Though classical literature (*divan edebiyatı*) is of a very formal nature and in most of the cases looks detached from reality, Ottoman poetical texts often contain references, however vague they are, to various aspects of contemporary social life. The present article aims at showing how a minor detail of 17th century realities, the widespread use of drugs is reflected in Ottoman poetical texts.

Evliyâ Çelebi (d. 1682), a world-famed Ottoman traveller described the minutest details he observed during the trips he made to various locations of the Ottoman Empire. Speaking of the Istanbul guild of producers of sweet boza (*tatlı boza*), a drink with low alcohol content made of millet, Evliyâ gives a long list of intoxicating substances (*müsekkirât*) he never resorted to. This list contains quite a few simple and compound drugs (*mükeyyifât*) with items that are well-known such as opium (*afyün*), *berş* and cannabis (*benglik*) and designer drugs with unknown content like the pill of Bayram Paşa (*habb-ı Bayrâmpaşa*), the paste of philosophers (*ma'cün-ı felâsife*) or the pill that “hands over the universe to its consumers” (*ma'cün-ı cihân-bahş*). Evliyâ Çelebi, however, admits that there is a drug he and his father occasionally consume, a paste called “the lips of the beloved” (*dilber lebi ma'cünü*).¹

Evliyâ's description of the mind-altering substances he admittedly never used, indicates the existence of a colourful and wide-spread drug culture in the mid-17th century and shows that there was a high demand for such products in Ottoman society. If we turn to contemporary poetry to see how these realities were reflected in classical poetical texts, we find many subtle and direct allusions to drugs in them.

¹ Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini*, Yapı Kredi Yayınları, C. 1, İstanbul, 2006, s. 335.

17. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Mekân Algısı

Büşra KAPLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Klasik tarih anlatımında 16. yüzyıl “altın çağ” olarak kabul edilmekte ve diğer dönemler onunla karşılaştırılarak adlandırılmaktadır.¹ Dolayısıyla bu söyleme göre, 13.-14. yüzyıllar Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrine, 15. yüzyıl yükselme devrine, 16. yüzyıl zirve, 17. yüzyıl duraklama devrine, 18. yüzyıl gerileme devrine ve son olarak 19. yüzyıl ise dağılma devrine karşılık gelmektedir. Ancak, son dönemlerde yapılan çalışmalarda bu dönemlendirmeye çeşitli sebeplerle itirazlar gelmektedir. Dolayısıyla, bugün 17. yüzyılın “duraklama dönemi” olarak kabul edilmesi, tartışmalı bir durum arz etmektedir.

Bu dönemlendirmenin temellerinin Osmanlı döneminde yazılan tarihlerle, nasihatnâmelere dayandığı söylenebilir. 17. yüzyılda yaşamış olan Kâtip Çelebi'nin Osmanlı tarihini “gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemi”ne ayırmış olması bu açıdan dikkat çekicidir.² Bu tavır, bir açıdan geleneğin devam ettirilmesi yoluyla günümüze kadar gelmiştir denebilir. Ancak; bu yaklaşımın temel dayanak noktasına bakıldığında, bu dönemlendirmenin aslında sadece savaşlar yoluyla kazanıp kaybedilen topraklar açısından yapıldığı görülür. Peki, sadece bir alana odaklanarak yapılan isimlendirme ne kadar isabetlidir yahut yapılan isimlendirme dolayısıyla bir durumu tüm alanlara yaymak ne kadar doğrudur?

Dönemle ilgili daha spesifik tespitler yapılabilmesi için odağın savaşlardan yahut toprak alışverişinden sıyrılması gerekmektedir. Odağını; ekonomik, sosyal ya da siyasi tarihe çeviren çeşitli araştırmacılar bu bağlamda çeşitli çalışmalar yapmış ve klasik dönemlendirmeye yeni öneriler getirmişlerdir. Bu bağlamda; örneğin Baki

¹ Erol Özvar, “Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü”, *Dişvan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S. 7, 1999, s. 137.

² A.g.m., s. 138.

Hayvanbiçimcilik (Zoomorfizm), Hayvanlarla İma ve İnsanmerkezcilik: XVII. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Hayvanlar ve İnsanlar

Edith Gülçin AMBROS

Doç. Dr., Viyana Üniveristesi.

“Çırpına çırpına sunam da geldi”
Karacaoğlan

Hayvanlara insan biçimi ya da duygu ve davranışları atfedilirse buna genel olarak *insanbiçimcilik (antropomorfizm)* denir, Osmanlı belagatinde kullanılan terimler ise *teşhis ü intak veya kişileştirme*dir. Edebî kişileştirme, hayvanların neyi, nasıl, ne kadar hissettikleri ve düşündükleri hakkında, daha doğrusu insanların hayvanlara ne derece hissetme ve düşünme yeteneği, kısacası bilinç tanıdıkları¹ hakkında bilgi vermez. Ama edebî kişileştirme, gerçek hayatta insanların bu hayvanlara tutumunu oldukça iyi yansıtır. Tarih boyunca değişikliklere uğrayan bu tutumun² Osmanlılarda XVII. yüzyıl kesimi üzerinde durulacaktır.

¹ Günümüzde hayvanların bilinci hakkındaki tutumla ilgili olarak 7 Temmuz 2012 tarihli *Cambridge Bilinç Deklarasyonu*'na bakılabilir. Bu bildiriye şu sonuca varılmaktadır: “Bir neokorteksin bulunmaması, bir organizmanın duygulanım hâllerini yaşamasını engellemektedir. Aynı noktada bulunan ortak kanıtlar, insan harici hayvanların nöroanatomik, nörokimyasal ve nörofizyolojik bilinç durumlarının substratlarına ve kasıtlı davranış sergileme kapasitesine sahip olduklarını gösterir. Sonuç olarak, delillerin ağırlığı göstermektedir ki, insanlar bilinç oluşturan nörolojik substratlara sahip olma konusunda benzersiz değildir. Aralarında tüm memelilerin, kuşların ve ahtapotlar da dâhil olmak üzere birçok varlığın da bulunduğu insan harici hayvanlar da bu nörolojik substratlara sahiplerdir.” İngilizceden çeviren Yasemin Küçükler, Gamze Öztürk ve Emir Çelik, *Cambridge Bilinç Deklarasyonu – Türkçe Tercüme – veganlik.org/cambridge* (Erişim tarihi: 19.06.2021); İngilizce aslı: *The Cambridge Declaration on Consciousness*, *Cambridge Declaration on Consciousness.pdf* (Erişim tarihi: 19.06.2021).

² Bu konuda özellikle Batı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Linda Kalof, *Looking at Animals in Human History*, Reaktion Books, London, 2007.

Aldı Kerem: Musavvir Hüseyin'in Resmi, Âşık Kerem'in Öyküsü, Âşıkların Çöğürü

Ersu PEKİN

Müzik Tarihi Araştırmacısı.

Elinizdeki yazı, 17. yüzyılda âşıkların kullandığı bir çalgı, belki de farklı adlarla anılan birkaç çalgı üzerinden Osmanlı müzik tarihinin belli bir alanına bakmak niyetinde. Ama bunun için kullanacağım malzeme, kendi doğası gereği, hem halk edebiyatıyla hem de resimle ilgili olduğundan halk hikâyeciliği ve Osmanlı resmi alanlarında da dolaşmaya çıkmam zorunlu. Çalgıya ve kullanım biçimlerine ulaşabilmem ancak bu yolla mümkün olacak çünkü.¹ Bu sırada, öykünün içindeki *bahçe-ağaç-köşk-âşık-mâşuk* içeren bir motif, 17. yüzyılın son çeyreğinde, Musavvir Hüseyin'in (etkin olduğu yıllar 1680-90 dolayları) bir resminde karşıma çıkınca, bu öykü-resim ikilisinin, bu yazıya konu olan *Kerem ile Ash* öyküsünü imlediğini ve öykünün –en azından– Edirne ve İstanbul'da da anlatılıyor olduğunu kanıtlandığı da görülecek. Öyküyü anlatan Âşık Kerem'in çaldığı sazın peşine düşmek de bu yazının son ödevi olacak.

Önce resimler ve albümler

17. yüzyılda, Osmanlı resim dünyasında yeni bir “kitap türü” görülmeye başlandı: kıyafet albümleriydi bu kitaplar. Herhangi çevresel bir bağlamla ilişkilendirilmeksizin

¹ Bu makalenin ortaya çıkmasını sanat tarihçisi arkadaşım Serpil Bağcı'ya borçluyum. Osmanlı resmi konusunda ne zaman danışsam, uzmanlığımı ve deneyimini coşkulu bir sevecenlik ve içtenlikle cömertçe paylaşmıştır. Serpil'e teşekkür etme fırsatını yakaladığım için mutluyum. Bu yazıyı hazırlarken desteklerini gördüğüm, danıştığım arkadaşlarıma minnettarım. Ali Emre Özyıldırım, Banu Mahir, Fatma Mediha Şen, Hatice Aynur, Hüseyin Kıyak, Lale Uluç, Mehmet Özbek, Namık Sinan Turan ve Sabri Koz'un burada adlarını anmak benim için bir zevk.

XVII. Yüzyılda Levha Formunda Hilye-i Şerîfelerin Doğuşu

Faruk TAŞKALE - Hüseyin GÜNDÜZ - Betül GÜNDÜZ

Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü.
Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü.
Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü.

XVII. yüzyılda tezhip sanatındaki durgunluğa karşı hat sanatında önemli gelişmeler görülmektedir. Özellikle hat sanatında nesih yazısına yön veren Hattat Hâfiz Osman'ın (1052/1642-1110/1698) levha olarak tasarlayıp yazdığı hilye-i şerîfeler, günümüze kadar hattatların en çok tercih edip yazdıkları hilye formu olarak benimsenmiştir.

Müslüman sanatkarlar, kutsal kimselerin tasvirlerini yapmaktan kaçınmışlardır. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'in resmini yapmaya hiçbir sanatkar cesaret edememiş ve gerek duymamıştır. Bu yüzden, Hz. Peygamber'i tanıyanların ve görenlerin tariflerinden yola çıkarak Hz. Muhammed'in özelliklerini yazıyla anlatma yoluna gitmişlerdir.

Arapça bir kelime olan hilye "süs, zîynet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz" gibi anlamlar taşımaktadır.¹ Hilye-i şerîf, hilye-i saâdet, hilye-i nebevî ve hilye-i şerîfe gibi isimlerle de anılan hilye, İslâm edebiyatı ve hüsn-i hat sanatında Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerini, karakterini, insanî ve ahlâkî niteliklerini, tavır ve hareketlerini anlatan eserlere verilen genel isimdir.

Hastalığı sırasında kızı Hz. Fâtıma'nın, bir daha yüzünü göremeyeceği endişesini dile getirmesi üzerine Hz. Muhammed, damadı Hz. Ali'ye "Hilyemi yaz; benden sonra onu gören, beni görmüş gibi olur" demiştir.²

Hilyelerin çoğunu Hz. Ali, Hz. Ayşe ve Hz. Hasan'ın, kimilerini de Abdullâh bin Ömer, Enes bin Mâlik, Ebû Hüreyre, İbn-i Hâlid, Ebû Tufeyl gibi güvenilir hadis rivayetçilerinin ifadeleri ve aktardıkları hadisler oluşturur. Bu bilgiler bağımsız bir eser durumuna gelmeden önce, kişilerin belleğinde saklanır veya hadis ve siyer kitaplarında parçalar hâlinde bulunurdu.³

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1984, s. 442.

² Şinasi Acar, *Türk Hat Sanatı*, İstanbul, 1999, s. 151-152.

³ A.g.e., s. 152.

Cihâdî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi

Hamza KOÇ - Şermin BAKA TELLİ

Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - ORCID: 0000-0002-8324-3707.
Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - ORCID: 0000-0001-5259-1541.

Giriş

Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli bilgiler, Türklerin Müslüman olmasından itibaren ortaya koydukları edebiyat eserlerinde büyük bir zenginlikle yer almıştır. Bunda *Kur'ân*'ın, hadislerin ve peygamber kıssalarının başından beri Türk edebiyatının muhtevasını belirleyen kaynakları arasında bulunmasının yanında Türklerin Müslümanlığı samimiyetle benimsemelerinin de mühim payı vardır. Ayrıca millî unsurlarla örtüşen İslam kültürünün, Türk kültürü ve yaşayışı üzerindeki kuvvetli etkisiyle bu iki kültürün zamanla birbirinden ayırt edilemeyecek şekilde kaynaşması da önemli rol oynamıştır. Neticede Osmanlı coğrafyasında Türk-İslam edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ağırlıklı bir edebiyat ortaya konulmuştur. *Kur'ân*'da Resul-i Ekrem'e dair ayetlerin iktibas ve telmih yoluyla intikal ettiği edebî eserlerde Resulullah'ın isim ve sıfatları, fiziki, ruhi ve ahlaki vasıfları, aile hayatı, mucizeleri, miracı vb. konularda verilen bilgiler, Türk edebiyatının bu hususta ne kadar zengin olduğunu gözler önüne sermektedir.¹ Hz. Peygamber'le ilgili olarak asırlarca bu konularda yazılmış eserler, aynı zamanda bütünüyle bir na't karakteri taşırlar. Ancak Hz. Peygamber'in vasfına ve methine mahsus bir tür olan na'tlar, müstakil bir kategori teşkil etmiş; tek, bütün, manzum ve mürettep bir eser özelliği göstererek edebiyatımızda O'nunla ilgili edebî mahsuller içerisinde en geniş yeri almıştır. Dinî, tasavvufî ve ladinî divan ve halk edebiyatının her çeşit şekil ve türleriyle kaleme alınan binlerce na't, bunun en açık ispatıdır. Türklerin Hz. Peygamber'e duyduğu derin, samimi ve sonsuz sevgi, en güzel şekliyle na'tlarda dile getirilmiş, na't yazmak, okumak ve dinlemek Müslüman Türk dünyası için muazzam bir zevk ve gelenek hâline gelmiş, bestelenen na'tlar cami ve tekkelerdeki ibadetlere dâhil edilmiş, hatta na'thânlık adıyla müstakil bir meslek grubu ortaya çıkmış; diğer yandan na'tlar levhalara nakşolunarak cami,

¹ Mustafa Uzun, "Muhammed/Türk Edebiyatı", *TDVİA*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 457.

Divan Şairi Râmî'nin Asrından Şikâyeti

H. Dilek BATISLAM

Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

XVII. yüzyılda yaşamış Râmî isimli iki şair bulunmaktadır. Bunlardan biri Abdurrahman Râmî Çelebi, diğeri ise II. Mustafa döneminin ünlü sadrazamı Râmî Mehmet Paşa'dır. Her ikisinin de divanı vardır. Sadrazam Râmî Mehmet Paşa devlet adamı olması nedeniyle daha çok tanınan bir şahsiyettir.¹

Şikâyet şiiirlerini değerlendireceğimiz Râmî ise daha az bilinen Abdurrahman Râmî Çelebi'dir. Şaire dair, biyografik eserlerde ya da tezkirelerde verilen bilgiler birbirine benzerdir. Bu bilgilere göre Abdurrahman Râmî Çelebi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Rumeli kazaskerlerinden Sümbül Ali Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimi almış ve müderrislik yapmıştır. Divanı vardır.² Divanında babası ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Râmî, müderris olarak Şam'a atanmıştır. Râmî'nin hayatında İstanbul'dan sonra önemli bir yeri olan şehir Şam'dır. Şam'ın Râmî için önemli olma nedenlerinden biri üç kız kardeşinin burada vebadan ölmesidir. Bir diğer neden de burada yaşadığı dönemde rahat bir hayatının olmayışdır. Çünkü şair, kasidelerinde ve başka şiiirlerinde Şam'da bulunduğu dönemde yaşadıklarından ve içinde bulunduğu koşullardan memnun olmadığını sıklıkla dile getirmiştir. Râmî, Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat ve İran Seferleri'ne katılmıştır. 1049/ 1639-40 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Şairin İstanbul'a ne zaman döndüğü ve mezarının yeri tam olarak bilinmemektedir.³

Râmî'nin şiiirlerinin çoğu tasavvufî ya da âşıkane'dir. Şiiirlerinde, divan şiiirinin geleneksel unsurlarını kullanmış; ayrıca şiiirlerine tasavvuf ve astronomi konusundaki bilgilerini de yansıtmıştır. Döneminin devlet adamlarından Kuyucu Murat Paşa,

¹ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Râmî Abdurrahman Çelebi", Dergâh Yayınları, C. 7, İstanbul, 1990, s. 277-278; *Râmî Divânı*, Haz. Erdal Hamami, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s. IX.

² *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, a.g.md., s. 277.

³ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rami-abdurrahman-rami-celebi> (Erişim tarihi: 05.02.2021).

Değişim ve Dönüşümün Simgesi: 17. Yüzyılda Osmanlı Denizciliği

İdris BOSTAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği

Kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar Osmanlı denizciliği daha çok sahillerin korunmasına yönelik geliştirdi. Osmanlıların denizlerle tanışması, Marmara sahillerine ulaştıktan ve denizci Batı Anadolu beylikleriyle temas kurduktan sonra başladı ve Gelibolu tersanesinin bir donanma üssü olarak teşkil edilmesi sayesinde Venedik'le rekabet şeklinde devam etti.¹

Anadolu'nun batı kıyılarına ulaştıkları zaman karşılarına çıkan denizi yön belirtmek maksadıyla batıdaki deniz manasına "Akdeniz" olarak adlandıran Türkler, zaman içinde bu ismi "bahr-i sefid" veya "deryâ-yı sefid" olarak yaygın bir şekilde kullandı. Ayrıca o denizdeki adaları içine almak suretiyle kurdukları eyalete "Cezâyir-i Bahr-i Sefid"/Akdeniz Adaları diyerek bu denizi ne kadar benimsediklerini gösterdi. Anadolu'nun kuzeyindeki denize de yine aynı şekilde yön belirtmek maksadıyla "Karadeniz" adını vermeleri, bu coğrafyaya yerleşirken her iki denizi de kısa süre zarfında kabullendiklerinin işaretidir.²

Fatih, İstanbul'un fethiyle birlikte İstanbul Boğazı'nı ve Karadeniz'i kontrol altına aldığı gibi güneyde Çanakkale Boğazı'nı tahkim etmeyi de ihmal etmedi. Boğazın iki tarafına Kal'a-i Sultaniye ve Kilid-i Bahr kalelerini yaptırdı (1463). Boğaz'a hakim bir yerde olan ve Ceneviz idaresinde bulunan İmroz, Taşoz, Limni, Bozcaada, Semadirek ve Midilli adalarını hızla fethetti (1456-1462). Osmanlı donanmasının

¹ İlk dönem Osmanlı denizciliği ve Gelibolu'nun ilk deniz üssü olarak teşkilatlandırılması hakkında bkz. İdris Bostan, "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu", *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul, 2021, s. 53-72; İdris Bostan, *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, "Giriş" kısmı, Ankara, 2003, s. 1-3.

² İslam coğrafyacılarının ve Osmanlıların Akdeniz için kullandıkları isimler konusunda bkz. İdris Bostan, "Akdeniz (Tarih)", *TDVİA*, C. 2 İstanbul, 1989, s. 231-232.

Yaraşur Dinse Ana Münşî-i Sâhib-Dîvân: Ganîzâde Nâdirî'nin Münşeât'ı*

Kerem Kaan AKHAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Programı Doktora Öğrencisi.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı araştırmalarının genellikle göz ardı edilen kaynaklarından olan münşeâtlar; sanatlı nesir yazıları, mektuplar ve resmî veya hususî muharrerât olarak nitelendirilmekte olup¹ edebî terminolojide ise genellikle mektûbât karşılığıyla kullanılmıştır.² Yazılma sebepleri, derleyenlerinin bilinip bilinmemesi, toplanmış ya da telif edilmiş olmaları gibi özelliklere göre çeşitli tasniflere tabi tutulan münşeâtlar,³ Türk edebiyatında ilk olarak 14. yüzyılda görülmeye başlamış ve 20. yüzyıla kadar bir gelenek hâlinde varlığını sürdürmüştür.⁴ Bilhassa, Ganîzâde Mehmed Nâdirî (ö. 1627)'nin *Münşeât*'ının da içerisinde yer aldığı 17. yüzyılın ilk yarısı, söz konusu tür açısından klasik edebiyatın en parlak dönemlerinden birisidir.⁵

* Ganîzâde Nâdirî'nin *Münşeât*'ının tenkitli metni şu anda tarafımızca hazırlanmakta olup bu yazı, eserin tanıtımını amaçlamaktadır.

¹ Halil İbrahim Haksever, *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeâtı*, İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, Malatya, 1995, s. 15.

² Mustafa İsmet Uzun, "Münşeât", *TDVİA*, C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 18; Münşeâtlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Halil İbrahim Haksever, a.g.t.; Mustafa İsmet Uzun, a.g.md.; Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihi Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2015; Çetin Derdiyok, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-Berg'i*, Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, Adana, 1994; Abdurrahman Daş, *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 2003; Gelibolulu Mustafa Âli, *Menşeu'l-İnşâ*, Haz. İsmail Hakkı Aksoyak, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2007; Hasan Ali Esir, "Klasik Edebiyatımızda İnşâ ve Lâmiî Çelebi'nin Münşeât'ı", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşâsı: Düz yazıda Dil, Üslup ve Türler*, Haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Turkuaz Yay., İstanbul, 2010, s. 141-165.

³ Söz konusu tasnifler için bkz. Mustafa İsmet Uzun, a.g.md., s. 19-20; Abdurrahman Daş, a.g.t., s. 62-67.

⁴ Halil İbrahim Haksever, a.g.t., s. 17.

⁵ Ahmet Kılıç, "Unutulmuş Bir Münşî, Akhisarî Abdülkerîm Çelebi, Münşeâtı ve Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye Bayram Tebriği Vesilesiyle Gönderdiği Mektubu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, S. 40, 2015, s. 107.

Nev'î-zâde Atâyî'nin "Kâğaz" Redifli Gazeli

Leyla ALPTEKİN SARIOĞLU

Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

İnsanlığın en büyük icatlarından biri yazının keşfidir. Bilindiği gibi Sümerler, var olan dilin kelimelerini belirli sembollerle aktarma fikrine ve tecrübesine sahip olan ilk millet olarak milattan önce 4000'de, bazı düşünce ve nesneleri tabletler üzerine resmetmişlerdir. Zamanla resim olmaktan çıkan bu çizimler, kısa, muhtelif çizgi ve çizgi grupları hâline gelmiş, yazının temeli atılmıştır.¹

Burada yazımızın konusu gereği değinmeden geçtiğimiz yazının icadı meselesi esasında çetrefilli bir mevzudur. Aynen yazının icadı gibi, yazının mekânı olan kâğıdın da izini sürmek zordur. Uygurca metinlerde yer alan kâğıt manasındaki *kedge* kelimesinin Soğutça'dan *kâğda*, *kâğdiyâkh* şeklinde geçmiş olduğuna dair görüşler mevcuttur.² Arapça'da sayfa manasındaki *varak* ile ifade edilmesine karşın kaynaklarda Farsça'dan geçme kâğıt kelimesine sıklıkla rastlanmaktadır. Kelimenin Farsça'ya da Çince vasıtasıyla Soğutça'dan geldiği tahmin edilmektedir. Türklere Farsça'dan Uygurlara geçerek gelmiş olup kelimenin kâğız şeklinde yazılışı Farsçadaki d/z değişiminden kaynaklanmaktadır.³

Araplar üzerine yazı yazdıkları beyaz ince deriye *rak*, tomar denilen büyük kâğıda *sicil*, beyaz sayfa yahut parşömene *mührâk* ve *varak* demişler, genel manada kâğıt için *kirtâs* (*kurtâs*, *kartâs*) kelimelerini kullanmışlardır.⁴ *Kurân-ı Kerîm*'de *rakk*⁵, *si-*

¹ Şinasi Tekin, *Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları*, Eren Yay., İstanbul, 1993, s. 11.

² A.g.e., s. 32.

³ İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne*, Timaş Yay., İstanbul, 2018, s. 241-242.

⁴ Osman Ersoy, "Kâğıt", *TDVİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 163.

⁵ "ince deri üzerine satır satır yazılmış Kitab'a..." 52/Tûr/ 2-3.

Polonyalı Simeon Seyahatnâmesi'nde Celaliler

Mehmet AÇA

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Fars edebiyatında “sefer-nâme”, Arap edebiyatında ise daha çok “rühle” (göç, göç etme) diye adlandırılan seyahatnâmeler, yazarlarının zaman zaman abartıya, hayal gücüne ve yalana başvurmuş olmalarına rağmen Evliya Çelebi örneğinde olduğu gibi görülen yerleri ve karşılaşılan farklılıkları okuyuculara çarpıcı ve eğlenceli bir şekilde aktarmak, yolculukların sıkıntılarını dile getirmek, hac yolculuklarını anlatmak, gezilen görülen yerlerin coğrafyaları, tarihleri, halkları, yönetimleri ve kültürleri hakkında bilgi vermek gibi işlevleri yerine getirirler. Genellikle dışarıdan gelen yabancı gezginler tarafından kaleme alınan bu tür seyahatnameler, yer yer abartıya, hayal gücüne ve yalana yer veriyor olsalar da gezginlerin odaklandıkları toplumların tarihleriyle kültürlerine farklı pencerelerden yaklaşılmasına imkân verdikleri için de özel bir öneme sahiptirler. Meraklı yabancı gözler, içeriden bakanların göremeyecekleri şeyleri -ki bunlar genellikle farklı ve ilginç olan varlık, durum ve olaylardır- görüp kayıt altına alabilirler. Meraklı gezginler içeridekilerin sıradan ve önemsiz olarak buldukları şeyleri kayda değer ya da işe yarar bilgilere dönüştürebilirler. Yabancı gezginler tarafından yazılan kimi seyahatnâmeler, Türkler gibi kendileri hakkında hükümdarlar ve devletler dışında pek fazla kayıt tutmayan toplumlar için oldukça önemli bilgiler içerirler. Türk toplumunun tarihine, coğrafyasına, sosyal yapısına, inançlarına ve kültürüne dönük çalışma yapanlar, İbn Fadlan ve İbn Battuta gibi yabancı gezginlerle Evliya Çelebi gibi yerli gezginlerin kayıtlarına hâlâ çok çok şey borçludurlar.

Tarih, coğrafya, toplum ve kültür araştırmalarının vazgeçilmez kaynaklarından olan seyahatnâmeler, Menderes Coşkun tarafından Türk edebiyatındaki seyahatnâmelerden yola çıkılarak “yolculuğun esas alındığı seyahatnâmeler”, “esaretnâmeler”, “sergüzeştname ve hasbihal türünde yazılan manzum seyahatnâmeler”, “hac seyahatnâmeleri”, “coğrafya ve tarih kitabı niteliğindeki seyahatnâmeler”, “tarih ve biyografi türünün bir

İstanbul'da 17. Yüzyıl Tekke Mimarisinden Örnekler

M. Baha TANMAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi.

Tarikat yapıları için kullanılan birçok terim arasında “tekke” Osmanlı döneminde en kapsayıcı olmasıyla öne çıkar, İstanbul da İslâm dünyasının en fazla tekkeye sahip şehirlerinden birisi olarak dikkati çeker. Ancak şehirde ve yakın çevresinde, ne zaman içinde tesis edilmiş olan bütün tekkelerin, ne de belirli bir zaman kesitinde faal olanların sayılarını kesin olarak tespit etmek mümkündür. Mamafih 953/1546 tarihli *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* sayesinde, fethi izleyen yaklaşık 100 yıl zarfında sur içinde 75 civarında tarikat tesisinin var olduğu, söz konusu yapıların dökümünü veren belgelere dayanarak 18. yüzyılın sonlarından tekkelerin kapatılmasına (1925) kadar uzanan dönemde bu sayının 250-300 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Bu yapıların önemli bir kısmı, çoğunlukla inşa edildikleri ahşap malzemenin dayanıksızlığı ve İstanbul'un meşhur yangınları nedeniyle ortadan kalkmış, ancak -yazımızda ele alınan örneklerden Galata Mevlevîhanesi gibi- bazıları yangınları müteakip yeniden inşa edilerek varlığını sürdürebilmiştir. Öte yandan tekkelerin yok oluşlarını tetikleyen diğer bir etken de, Tanzimat'tan itibaren batılılaşma eğilimlerinin yoğunlaştığı yönetimin, tarih ve çevre bilincine sahip olmaksızın uygulamaya koyduğu şehri “muasır medeniyete” uygun bir görünüme kavuşturma gayretleridir.¹ Sultan Abdülaziz'in, Boğaziçi'nde saray yaptıracak başka yer kalmamış gibi, Beşiktaş Mevlevîhanesi'ni yıktırarak yerine bugünkü Çırağan Sarayı'nı inşa ettirmesi, üstüne üstlük buradan

¹ 1850'de İstanbul'a gelen Avusturyalı diplomat Ubcini'ye, adı açıklanmayan bir Tanzimat veziri şöyle der: “Bizim nazırlar boşuna gayret harcıyorlar. Tekkeler ve türbeler ayakta kaldıkça uygarlığın Türkiye'ye nüfuz etmesi imkânsızdır” (Jean-Henri Abdolonyme Ubcini, *Letters from Turkey*, Çev. Lady Easthope, London, 1856, C. I, s. 108; M. Baha Tanman, “Osmanlı İnsanınin Zihniyet Dünyasındaki Mistik Boyutun Kent Dokusuna Yansıması: İstanbul Örneği”, *Arredamento Mimarlık*, S. 153, Aralık 2002, s. 101-102.

XVII. Yüzyıla Girerken Kıbrıs'ta Bir Eğitim Kurumu: Lefkoşa Dârülhadis'i ve Müderrisleri (1594-1636)

Mehmet DEMİRYÜREK

Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Giriş

Kıbrıs'ın Osmanlı idaresinde bulunduğu dönemde (1571-1878) Kıbrıs'ta eğitim öğretim meselesi esas olarak vakıf kurumu şemsiyesi altında yürütülmüştür. Ali Süha "Kıbrıs'ta Türk Maarifi" adlı çalışmasında Osmanlı döneminde Kıbrıs'taki Osmanlı kültür kurumlarını 1. Sıbyan okulları, 2. Medreseler, 3. Mektepler olarak sıralamaktadır. Ona göre XIX. yüzyıla kadar özellikle sıbyan okulları ile medreselerdeki eğitim ve öğretim faaliyetleri çeşitli vakıflarca yürütülmüştür. Modern okul denilebilecek Rüştîye mektebi ise Kıbrıs'ta 1862 yılında açılmıştır.¹

Ali Süha bahsi geçen çalışmasında Kıbrıs'ta kurulan ilk medresenin H.1041 (1632) yılında Lefkoşa'da kurulan Büyük Medrese olduğunu belirtmektedir.² Ancak bu medrese Kıbrıs'ta kurulan ilk medrese değildir. Mehmet Akif Erdoğan 64 Numaralı Kıbrıs Tahrir Defterinde bulunan Sultan Selim Evkafı ile ilgili bir belgeye dayanarak fetihten sonra Lefkoşa'daki Ayasofya Kilisesinin camiye çevrildiğini ve söz konusu cami için Sultan Selim Evkafının kurulduğunu belirtmektedir. Sultan Selim Evkafından harcama yapılan yerler arasında bir de medrese bulunmaktadır. Tarihsiz olan söz konusu vakıf muhasebe defterinde bu medreseye 69.900 akçe tahsis edildiği yazılmıştır.³ Hasan Behçet bu medresenin 1573 yılında kurulduğunu belirtmektedir.⁴ Sultan Selim Evkafının yayımlanan 1613 yılı muhasebe defterinde ise bu medreseden

¹ Ali Süha, "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), *Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 221-225.

² A.g.e., s. 223.

³ Mehmet Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı Evkafı: Sultan II. Selim'in Lefkoşa Suriçi'ndeki Selimiye Camii ve Selimiye Medresesi'nin Mali Kaynakları, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2009, s. 59-62.

⁴ Hasan Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*, Lefkoşa, 1969, s. 32.

17. Yüzyılda Bir Defterdâr: Yahnıkapan Abdülkerim Paşa ve Muhallefâtı (1625)

Mehmet DEMİRYÜREK - Nihal BAKIŞÇI

Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Giriş

Osmanlı Devleti bünyesinde çeşitli kurumlarda görevli olarak bulunan ve bazı olayların başrolünde yer alan birçok devlet adamı bulunmaktadır. Osmanlı kaynaklarında söz konusu bu kişiler her zaman iyi anılmamakla beraber haklarında ilgi çekici bilgiler de mevcuttur. Bu kişilerden biri de Defterdar Yahnıkapan Abdülkerim Paşa'dır. Osmanlı Devleti'nde kişilerin çeşitli özelliklerini yansıtan lakaplar kullanılması, hatta bunların resmi literatüre geçmesi bilinen bir durumdur. Abdülkerim Paşaya da Yahnıkapan lakabı, Sultan Bayezid'in imarethanesinde öğrenci olduğu yıllarda, diğer medrese öğrencileri ile yemek yerken önüne konulan yemeklere karşı sergilediği şiddetli hücumdan ve aceleci davranmasından dolayı verilmiştir.¹ Nitekim daha sonraları defterdarlık görevinde iken göstermiş olduğu bazı davranışlar nedeniyle kendisinden çok da iyi bahsedilmediği ve nev-i şahsına münhasır bir kişi olduğu görülecektir.

Abdülkerim Paşa öğrencilik yıllarının ardından Bayezid Camii'ne imam ve hatip olmuştur. Daha sonraları ise maliye memuriyetlerine girmiştir. Ekmekçizâde'nin maiyetine girerek defterdarlık yolunda ilerlemiş önce küçük defterdar sonra şikk-ı sâni defterdarı² ve Defterdar Baki Paşa'nın vefatından sonra da başdefterdarlık (Şikk-ı Evvel Defterdarlığı) görevine getirilmiştir.³ Defterdarlık kurumu Osmanlı Devleti'nde önemli bir yerdedi. Söz konusu bu kurum, devletlerin siyasi varlıklarını sürdürebilmesi için zorunlu olan finans kaynaklarının kaydını ve kontrolünü yapmaktaydı. Osmanlı maliyesinin başında bulunan başdefterdâr üst

¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, Haz. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, I-VI, İstanbul, 1996, s.124.

² Kâtip Çelebi, *Fezleke-i Tarih*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, C. II, İstanbul, 1912, s.72.

³ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naimâ*, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. II, Ankara, 2007, s. 576.

17. Yüzyılda Divan ve Halk Edebiyatlarının Ortaklıkları

Muharrem KAYA

Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Türk kültür tarihi dikkate alındığında, Orta Asya’da Hun ve Göktürk döneminde hayvancılıkla geçinen savaşçı çoban kültürün etkili olduğu, tarıma Uygur döneminde geçildiği, Anadolu’ya çeşitli dönemlerde göç eden Türk boylarının da bu kültürü taşıdığı genel kabul görmüştür. Türklerin İslami kültür dairesine geçişi ve Anadolu’da yerleşik düzene geçmelerinden sonra ise hem kültürde hem de yönetim anlayışında farklılıklar oluşmuştur.

Orta Asya’da çoban hayatın temel kültürel kodlarını topluma hatırlatan, törenleri yöneten, halk hekimliği, yöneticilere danışmanlık yapan şamanların yerini, Anadolu’da gelişen toplumsal, kültürel yapıyla birlikte farklı meslekleri icra eden şahıslar almıştır.

Edebiyat açısından baktığımızda, Türk topluluklarında kam, baksı, bahşı, ozan, oyun diye nitelendirilen ama literatürde Tunguzca bir kelime olan şaman kelimesiyle belirtilen bu şahısların kültürü yaratan, yaşatan ve gelecek nesillere taşıyan bir işlevi de olmuştur. Henüz tarım toplumuna, yerleşik hayata geçmeden, çok ciddi sosyal katmanlaşmalar olmadan, herkese hitap eden edebi, dini üretimler, bu şahıslar tarafından üretilmiştir. Fakat Selçuklu ve Osmanlı döneminde hem İslam kültürünün içinde yazılı kültürle tanışmanın hem de yerleşik hayata geçmenin getirdiği kazanımlar, sosyal katmanlar arasında farklılıklar oluşmasına yol açmıştır.

Bunu divan ve halk edebiyatı farklılıklarında da görebiliriz, farklı etnik, dini toplulukların yaşam tarzları, ibadetleri, hayata bakış tarzlarında da tespit edebiliriz. Divan edebiyatı, şehir kültürünün beslediği, Arap, Fars edebiyatının, düşüncesinin zenginleştiği bir yapıdır. Fakat halk edebiyatı olarak belirtebileceğimiz anonim halk edebiyatı ve âşık edebiyatı, divan edebiyatının zengin imge dünyasına, konuyu işleme inceliğine sahip değildir. Divan ve halk edebiyatlarından farklı olarak dini tasavvufi edebiyat ise hem bu iki edebi alanı besleyen hem de gerek yapı, içerik gerekse

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türkçe Belagat Çalışmalarında Yapısal Dönüşüm ve Telhîsu’l-Miftâh Etkisi

Mücahit KAÇAR

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Osmanlı imparatorluğunun 17. yüzyılı genel olarak *duraklama devri* olarak anılsa da son yıllarda bu adlandırmanın Osmanlı’nın bu yüzyılımı ifade etmek için eksik kaldığı şeklindeki itirazlar daha gür sesle dillendirilmektedir. Örneğin, tarihçilerin bu yüzyılı ifade etmek için “gerileme”, “kriz ve değişim” ve “ikinci imparatorluk” gibi kavramlardan hangisinin daha işlevsel olduğuna dair henüz kat’î bir karar veremediklerine değinen Turan Açık, Osmanlı imparatorluğu bağlamında yeterince ele alınmamış olan “alacakaranlık” kavramına vurgu yapmaktadır. Açık, terimi ortaya atan Pierre Bourdieu’nun bu kavramı Avrupa’da modern dönemin başlangıç safhasına işaret etmek için kullandığını ve bu terimle *bilhassa, devlet açısından, ilerlemeleri ve gerilemeleri barındıran aynı türden bir durum* kastedildiğini belirtir.¹

Osmanlı devletinin bu yüzyılda siyasî ve ekonomik alanlarda yaşadığı bazı *duraklama ve gerilemelerin* bütün alanlara teşmil edilemeyeceği açıktır. Nitekim Osmanlı sanat ve edebiyatı için bu yüzyılda kesin bir duraklama veya gerilemeden söz etmek oldukça zordur. Her ne kadar 16. yüzyıl için genel olarak Divan edebiyatının zirve çağını yaşadığı yorumları yapılıyorsa da 17. yüzyılda sadece Şeyhülislâm Yahyâ, Nef’î, Neşâtî, Nâilî, Nev’î-zâde Atayî, Fehîm-i Kadîm ve Nâbî gibi şairler ile Evliyâ Çelebi, Kâtip Çelebi, Nergisî ve Veysî gibi nâsirler bağlamında düşünüldüğünde bile Divan edebiyatı tarihi açısından bir duraklama ve gerilemeden bahsedilemeyeceği açıktır.

¹ Turan Açık, “Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. Yüzyıldaki ‘Alacakaranlığından’ Bir Kesit: Trabzon Subaşlarının Yerelleşmesi”, *Sutad*, S. 40, 2016, s. 137.

Târîh-i Naîmâ Mukaddimesine Stilometrik Bir Bakış

Naime YASAN - Bekir Tahir TAHİROĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, MEB.
Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1. Giriş

Bu makalede daha çok tarihçiliğiyle tanınmasına rağmen edebî bir yönü de bulunan Mustafa Naîm Efendi ve eseri *Târîh-i Naîmâ*'nın “Mukaddimesi” ele alınmıştır. İki bölümden oluşan makalenin birinci bölümünde Mustafa Naîm Efendi'nin-meşhur olduğu lakabıyla Naîmâ- vefatına kadar hayatına kısaca değinilerek edebî yönü, eserleri ve *Târîh-i Naîmâ*'nın (*Ravzatü'l-Hüseyn fi hulâsati ahbâri'l-hafıkayn*) Mukaddime bölümü üzerinde kısa bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde ise üslupbilim ve stilometri ile ilgili bilgiler ve edebiyat tarihindeki yeri hakkında kısa bir açıklamanın ardından Mukaddime'nin stilometrik analizi verilmiştir. İstatistiki şemalar ve sayısal veriler değerlendirilerek elde edilen çıktılar yorumlanmıştır.

1.1. Mustafa Naîm Efendi'nin Hayatı

1660'lı yılların ikinci yarısında Halep'te doğan Naîmâ'nın asıl adı Mustafa Naîm'dir ve Halep'te yerleşmiş bir yeniçeri ailesine mensuptur. İlk eğitiminin safhaları ve seviyesi bilinmemekle birlikte Halep'in tanınmış bir ailesine mensup olduğu için iyi bir eğitim aldığı görülür.¹ 1680'li yıllarda o sıralarda büyük sıkıntıların yaşandığı İstanbul'a gelir.² Dedesinin nüfuzlu bir tanıdığı sayesinde 1688'de Saray-ı Atik (Eski Saray) Baltacılar Ocağına girer. Küçük yaşından itibaren okuyup yazmaya ve farklı ilimlere meraklı olan Naîmâ; özellikle tarihe, yıldız ilmine ve edebiyata düşkündür.³ Bir taraftan intisap ettiği saray derslerini alırken diğer taraftan Bayezit Camii derslerine de devam eden Naîmâ, Baltacılar Ocağı'ndan ayrılıp 1686

¹ Mehmet İpşirli, *Târîh-i Naîmâ*, Türk Tarih Kurumu, C. I, Ankara, 2007, s. XIII.

² Mehmet İpşirli, “Naîmâ”, *TDVİA*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 316-318.

³ Zuhuri Danişman, *Naîmâ Tarihi*, C. I, İstanbul, 1967, s. 11-12.

İki Gelenek Bir Şair: Âşık Ömer'in Şiirlerinde Klasik Türk Edebiyatının İzleri ve Tasavvufî Bir Şiirini Şerh Denemesi

Neslihan POLAT AKTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

17. yüzyılın en mühim ve tanınmış şairlerinden biri Âşık Ömer'dir. Doğum tarihinin h. 1029/ m. 1619 veya h. 1031/ m. 1621 olduğu düşünülmektedir.¹ Konya, Aydın ya da Kırım'da dünyaya geldiği yönünde farklı görüşler bulunmakla beraber² şairin memleketi hakkında ortaya koyulan tüm bilgilerin değerlendirilmesi neticesinde, Konya'nın Hadım ilçesine bağlı Gezlevi'de doğduğuna kanaat getirilmiştir.³ Âşık Ömer'in hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmasa da şiirlerindeki bazı ifadelerden yaşamına dair bilgilere ulaşılmaktadır. Şairin eserlerinden yola çıkarak onun ordu ile savaşlara katılan bir asker olduğu, serhat kalelerinde vazifede bulunduğu anlaşılmakta; ayrıca manzumelerinde IV. Mehmed (salt. 1648-1687), II. Ahmed (salt. 1691-1695) ve II. Mustafa (salt. 1695-1703) döneminde gerçekleşen savaşları da konu ettiği görülmektedir. Onun şiirlerinde başta Anadolu'nun muhtelif şehirleri olmak üzere birçok memleketeye yer verilmektedir; aslında “Âşık Ömer çok seyahat etmiştir. Ancak Tuna'dan Bağdat'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı konu edinen şairin bazı şiirlerinin hayal mahsulü olduğu tahmin edilir.”⁴ Uzun ve verimli bir ömür yaşayan şair, h. 1119/ m. 1707 yılında Kırım'da vefat etmiştir. Üsküdarlı Hasib (ö. 1786) “İşidüp ben de vefatın ana didüm tarih/Ola Âşık Ömer'in cilvegehi adn-i celil” beytiyle Âşık Ömer'in ölümüne tarih düşmüştür.⁵

¹ Ali Duymaz, “Âşık Ömer”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-de-tay/asik-omer> (Erişim tarihi: 08.01.2022).

² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, TUBA Yayınları, 2016, s. 738; Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 6; Şükrü Elçin, *Âşık Ömer*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 1.

³ Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, *Âşık Ömer Divanı*, Konya, 2010, s. 78.

⁴ “Âşık Ömer”, *TDEA*, Dergâh Yayınları, C. 1, İstanbul, 1977, s. 196.

⁵ A.g.md.

XVII. Yüzyılda Bursa

Nuri SEÇGİN - Goncagül HANCIOĞLU

Doç. Dr. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü.
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

17. Yüzyıl Öncesinde Bursa'nın Siyasi ve Sosyo-kültürel Tarihi

Jeopolitik konumu ve coğrafi özelliklerinin sunduğu olanaklar nedeniyle antik dönemlerden itibaren çeşitli toplulukların ilgisini çeken ve yerleşime sahne olan Bursa bir kale kenti olarak uzun dönemler boyunca önemli kültürler ev sahipliği yapmıştır. Bu kültürlerin bıraktığı derin izleri bünyesinde barındıran **Hisar Bölgesi** ise tarihsel topografyası itibarıyla “Çok Katmanlı Kültürel Miras Alanı” olarak nitelenmektedir.¹ Günümüzün görülebilir kültür katmanları ve dönemin kent dokusunu oluşturan mekânsal öğeler, Türklerin Anadolu'ya taşıdıkları İran-Orta Asya etkilerinin yanında Roma-Bizans ve Anadolu'nun diğer yerleşik kültürlerini bünyesinde barındıran Osmanlı döneminin ürünüdür.²

Günümüzde bölgenin Osmanlı döneminden önceki kentsel gelişimine ve mimari dokusuna ait devşirme malzeme kullanımı ya da arkeolojik kazılar yoluyla tespit edilmiş veriler son derece sınırlı olup, bütüncül bir değerlendirme yapmak için yeterli değildir (Resim 1).

Antik dönemde Bithynia Bölgesi'nin sınırları içerisinde kalan Prousa isimli üç kentin bulunduğu bilinmektedir. Olympos (Uludağ) Dağı'nın eteklerine kurulan kent **Prousa ad Olympos** olarak adlandırılmış ve diğer kentlere kıyasla önemini uzun dönemler boyunca korumuştur.³ Coğrafyacı Strabon kenti; “*Prousa, Mysia Olympos'u eteklerinde kurulmuş ve iyi idare edilen bir kenttir*” şeklinde tanımlamaktadır.⁴

¹ <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=438&RecID=5503> (Erişim tarihi: 31.07.2022).

² Doğan Kuban, Anadolu Türk şehirlerinde ideolojik olarak İslami temelde şekillendirmiş bir idari yapının varlığı yanında içerisinde çok kuvvetli göçebe eğilimleri olan bir toplumun varlığından söz etmektedir. bkz. Doğan Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 78-79; Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler”, *Vakaflar Dergisi*, S. 7, Ankara, 1968, s. 53-73.

³ Vasileios I. Kandes, *Kuruluşundan XIX. Yüzyıl Sonlarına Kadar BURSA*, Çev. İbrahim Kelağa Ahmet, Gaye Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 13.

⁴ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 57.

17. Yüzyılda Osmanlı Mimarlık Ortamı

Nuri SEÇGİN

Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü.

Bilindiği üzere, 600 yıl gibi uzun bir zaman dilimine yayılan Osmanlı mimarlık tarihinin örnekleri bütüncül olarak incelendiğinde, malzeme, teknik, yapı, mimari tasarım, mekân organizasyonu ve süsleme özelliklerindeki değişimi ortaya koyan yaklaşık 200 yıllık periyodlara ayrılmış üç dönemden oluştuğu görülür. Osmanlı mimarisinin klasik döneminde yüzyılların deneyim, ve etkileri harmanlanarak belirli bir üslup ve kimlik yaratılmış, idari, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda olduğu gibi zirveye ulaşılmıştır. Şüphesiz ki klasik Osmanlı mimarisinin belirgin özellikleri itibarıyla kendini hissettirmesi 15. yüzyılın sonlarından itibaren başlar ve 16. yüzyılın ortalarına doğru Mimar Sinan tarafından oluşturulan temel tasarım kodlarıyla belirli bir olgunluğa erişir. Bu çalışma, klasik dönemin Mimar Sinan sonrası sürecini kapsayan 17. yüzyılda mimari ve mimariye bağlı süslemenin genel gelişimi ile mimarlık ortamını şekillendiren dinamikleri, birtakım özellikleriyle ön plana çıkan bazı örnekler üzerinden irdelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Sultan Ahmed Külliyesi

Klasik Osmanlı mimarisinin son örneklerinden biri olan Sultan Ahmed Camii, cümle kapısındaki inşa kitabelerine göre H.1018-1025 (M.1609-1616) yılları arasında Sultan I. Ahmed tarafından inşa ettirilmiştir.¹ Ancak külliye yapılarının inşasına 1620 yılına kadar devam edildiği belirtilir.² Tarihi yarımadanın birinci tepesinde konumlanan cami hünkâr kasrı, sıbyan mektebi, medrese, arasta, hamam, darü'ş-şifa, mutfak, kiler, fırın ve yemekhane gibi birimleri barındıran imaret-i amire, tabhane, han, darü'l-kurra, türbe, dükkanlar, kira odaları, mahzenler, kahvehane ve evler ile

¹ Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Ali Sâti' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi*, Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s. 57-63.

² Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi”, *TDVİA*, C. 37, İstanbul, 2009, s. 497-503.

Klasik Türk Şiirinde “Ez-Lisân-ı Cânâne” Tarzı

Nusret GEDİK

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıkışından bugüne kadar ortaya koyduğu edebî ürünlerin en temel konusu aşktır. Klasik Türk şiirinde ise bu durum diğer milletlerin edebiyatlarından belki de daha öncelikli bir konuma sahiptir. Bu edebiyatta insana ait olan her türlü konu, duygu ve düşünce, kısaca insanın çeşitli yönleri ile bizzat kendisine yer verilmekle birlikte, aşk temi bütün bunlardan münezzeh olarak ayrı bir konum ve yapıda yer almaktadır. Öyle ki klasik Türk şiirindeki aşk teması, Türk edebiyatı genelinde kendinden önce ve sonraki edebî dönemlerden dahi ayrılmakta; kendine özgü anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde oluşturduğu metinleri ile Türk milletinin edebî serüveninin ayrı bir köşesinde yer tutmaktadır. Mezkur aşk anlayışı ve bu telakkinin metinlerdeki iz düşümünü Ömer Faruk Akün, “Aşk temi aradan kaldırılacak olsa hemen hemen bütün divanlar boşalır; geriye kasîde, tercî‘ ve terkîb-bendlerle tarih manzumelerinden ibaret küçük bir yekün kalır”¹ diyerek veciz bir şekilde özetlemektedir.

Divan şiirinde aşk, bu edebiyatın geleneğince belirlenmiş kıstaslar dairesinde işlenegelen bir husustur. Zaten bu yönüyle gerek Türk edebiyatının farklı dönemleri gerekse dünya edebiyatlarındaki muadillerinden ayrılır. En temel manada *sevgili*, *âşık* ve *rakîb* tipleri üzerine bina edilen klasik Türk şiirinde herşeyden evvel aşkın en mühim özelliği tek taraflı olmasıdır. Klasik Türk edebiyatının en önemli karakteri olan *sevgiliden* gelecek her türlü eza ve cefaya katlanmak başta olmak üzere türlü dertlere giriftâr olan *âşık* kesinlikle aşkıdan vazgeçmeyen, *sevgiliye* kul köle olmaktan geri durmayıp aşkı uğruna *cân u serinden* vazgeçen bir kişiliktir. Zaman zaman sevgilinin yüz verdiği *rakîbden* şikâyet etse de bu şikâyeti asla *sevgili* katına ulaştırmayan²

¹ Ömer Faruk Akün, *Divan Edebiyatı*, İSAM Yay., İstanbul, 2013, s. 129.

² Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki XVIII. yy. itibarıyla klasik Türk şiirinde “Vasûht Tarzı” adı ile bilinen bir tarz ortaya çıkmış ve şairler artık sevgiliden de şikâyet eder hâle gelmiştir.

XVII. Yüzyılda Osmanlı Hikâyesi

Osman ÜNLÜ

Prof. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Vankulu Lügati gibi klasik sözlüklerde “bir kelamı nakledip haber vermek” ve yakın ifadelerle tanımlanan hikâyenin temelinde “vaka” vardır. İnsan etkileşimleri ile doğrudan ilintili olan “vaka”nın aktarımı eyleminin başlangıcını ilk insana hatta-kutsal metinlerin aktarımlarıyla- insan öncesi zamanlara dek götürmek mümkündür. Vakanın yazılı aktarımı ise -edebî bir tür olarak- hikâyeyi doğuran etmendir. Bu açıdan hikâyenin başlangıcı birçok batılı araştırmacıya göre İncil’deki Habil ve Kabil hikâyelerine kadar götürülür.¹ Buna göre edebî bir tür olarak hikâyenin iki bin yıllık bir geçmişinden söz edilebilir. Genel olarak kabul edilen, modern klasik hikâyenin -farklı kıtalarda fakat neredeyse eş zamanlı bir hayatları olan- Edgar Allan Poe ile Nikolay Vasilyeviç Gogol ile başladığıdır. Ancak bu tarihlerden önce *Canterbury Hikâyeleri* veya *Decameron* gibi hikâyelerinin varlığı, konuyu tartışmaya açmaktadır. Benzer bir görüş ve dilemma Türk hikâyesi için de söz konusudur. Hikâye türünün başlangıcı olarak farklı eserler zikredilse bile genel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısı Türk hikâyesinin başlangıç dönemi olarak kabul görmüştür. Ancak bu zaman diliminden önce de hikâye türünün varlığı kesin olarak bilinmekte ve bu türe ait sayısız örnek kütüphanelerde varlığını devam ettirmektedir.

Türk edebiyatının hikâye türündeki ilk örnekleri olarak Uygur sahasındaki Budist metinler görülmektedir. *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi*, *Çaştani Bey Hikâyesi*, *Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi* ve *Dantipali Hikâyesi* bunlardan bazılarıdır.² Azerbaycan ve Anadolu’nun doğusunda yaşayan Türk boylarının birbirleri ve düşmanlarıyla olan ilişki ve mücadelelerini anlatan³ *Dede Korkut Hikâyeleri*,

¹ Herbert Ernest Bates, *Yazımsal Bir Tür Olarak Kısa Öykü*, Çev. Gökçen Ezber, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2005, s. 5.

² Hasan Kavrak, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1998, s. 4-5.

³ İlhan Genç, Atabey Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak, *Dede Korkut Kitabı: Han’ım Hey*, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ankara, 2014, s. 27. bahir

XVII. Yüzyılda Hususi Konular Üzerine Tertip Edilmiş Müstesna Divanlar

Özge ÖZBAY KARA

Araş. Gör., Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ORCID: 0000-0002-5476-8096.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, beslendiği kaynakların kendisine sunduğu geniş imkânlar ve belirli ölçütler çerçevesinde eserler verilen köklü bir geleneğe sahiptir. Bu gelenek; kullanılacak nazım şekillerinden muhtevaya, belagat kaideleri ve vezinden üslup özelliklerine değin pek çok unsuru gözetir ve belirler. Yüzyıllar boyu nazım ve nesir sahalalarında faaliyet gösteren bu edebiyatın önceliği ve vazgeçilmezi her zaman şiir olmuştur.

Şairler, yaşamları boyunca yazmış oldukları şiirler sayı ve nazım şekli bakımından belli bir mertebeye ulaştığında bunları divan adı verilen eserlerde bir araya getirmişlerdir. Bu eserler, geleneğin belirlediği kriterlere göre tertip edilmişse mürettep, bir nizama sahip değilse gayri mürettep divan olarak adlandırılmaktadır. Mürettep divanlarda bir tertip usulü vardır. Bu teşrifat gereği şiirlerin diziliminde, kronolojik bir tanzim yerine nazım şekillerini merkeze alan bir sıralama gözetilmektedir. İlk kasidele ile başlayan mürettep divanlar tarihler, musammatlar, gazeller, kıtalar ile devam etmekte ve en sonda lugaz, muamma ve müfredler yer almaktadır. Nazım şekilleri de kendi içerisinde bir hiyerarşi barındırmakta; kasidele muhtevası doğrultusunda tevhid, münacat, na't, miraciyye, medhiyye gibi bir düzene tabi iken gazeller de revî harflerine göre alfabetik olarak sıralanmaktadır.

Zaman içerisinde çeşitli temayüller ve farklılık arayışları klasik divan kaidelerinin dışına çıkılmasını beraberinde getirmiştir. Divanların içerisinde birer tür veya nazım şekli olarak yer alan şiirler, gerek niceliğinin çokluğu gerekse şairin tercihi doğrultusunda ayrı birer eser hâline gelmiştir. Bu şiirler, mecmualarda bir araya getirildiği gibi ayrı bir divan yahut müstakil bir eser olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Tek bir konuya hasredilmiş olan divanlar genellikle içinde yer alan şiirlerin muhtevasını yansıtmak üzere adlandırılmaktadır. Birden çok divanı olan bazı

Yeniden Yazım Geleneğinde On Yedinci Yüzyıldan Hikâye Örnekleri: Dâsîtân-ı Ferruh u Hümâ ve Nihâlistân

Sibel KOCAER

Doç. Dr., Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü.

Giriş

On yedinci yüzyılda Osmanlı toplumunda yazılan, çevrilen, okunan ve yeniden uyarlanan hikâyeleri nasıl tanımlamalıyız? ¹ Zaman kavramının insan zihninde oluşturduğu yanılısımların ve yanılıgıların bilinciyle yapılması gereken incelikli araştırmalar gerektiren bu soru, tek bir makale veya kitap bölümü ile sınırlandırılmayacak kapsamdadır. Mevcut akademik literatürde, on yedinci yüzyıl hikâyelerine odaklanan bu nitelikte bir çalışma henüz yoktur. Bu nedenle, günümüz araştırmacılarının aklına gelen ilk cevap, edebiyat tarihlerinde yer alan tanıtıcı bilgilerin bir derlemesini içerir. Günümüze değin yazılan edebiyat tarihlerindeki eğilim, edebî eserlerin yüzyıllara veya konularına göre dağılımını ortaya koymak ve her yüzyıl için kanonik bir liste oluşturmaktır. Bu listeler çoğu zaman yazarlar hakkında kısa bilgiler ile eserleri tanıtıcı notlar veya eserlerin ayrıntılı özetlerini içerirler. ² Bu listelere giren

¹ Her an yeniden yazılan birer hikâye olan hayatlarımız geçmiş zamanların hikâyeleriyle tanışıkça derinleşir ve böylece insanlığın zamandan bağımsız döngüsüyle bütünleşir. Eskişehir'den aziz bir hatıra olan *Dâsîtân-ı Ferruh u Hümâ* ile beni tanıştıran Prof. Dr. Muhsin Macit'e teşekkür ederim.

² Örneğin bkz. Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016; Gönül Alpay Tekin, "Türk Edebiyatı: 13. – 15. Yüzyıllar", Ed. Halil İnalçık ve Günsel Renda, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 496-525; Günay Kut, "Osmanlı (Batı Oğuz) Sahası: Erken Dönem (1200 – 1512) Nazım", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi, C. 4, Ankara, 2004, s. 304-564; Günay Kut, "16. ve 17. Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II: Acâibü'l-mahlûkât*, Haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Simurg, İstanbul, 2010, s. 102-124; Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012. Ayrıca edebî türleri ayrı başlıklar hâlinde inceleyen veya tek bir edebî türün tarihsel süreci hakkında bilgi veren edebiyat tarihleri de hazırlanmıştır, bkz. *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ed. Talat S. Halman, Osman

XVII. Yüzyıl Osmanlı Nesrinin Dili

Süleyman ÇALDAK

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde siyasi, iktisadi ve askerî alanlarda duraklamaların görüldüğü hatta bir derece gerilemenin yaşandığı bir dönemdir. Ancak sanat sahasındaki olumlu gelişmeler ve oluşumlar bu dönemde de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sanatsal faaliyetler, siyasi ve içtimaî hareketlerle sıkı bir ilişki içinde olsa da bu ilişkinin her zaman paralel bir eksende ilerlediği söylenemez. Kronolojik olarak değerlendirildiğinde hem “mukaddem” hem “muahhar” olma özelliğiyle karşımıza çıkan sanatın çift uçlu, ritmik bir hareket sergilediği söylenebilir. Sanat; siyasi ve sosyal hayatı etkileyen ve şekillendiren, toplumsal hareketleri tetikleyen bir potansiyeli barındırmaktadır. Bu yönüyle siyasi olaylara, sosyal eğilim ve eylemlere zemin hazırlayan tahrik edici bir mekanizma olma özelliğine sahiptir. Diğer yandan siyasi ve sosyal olaylar da sanat eserlerinin nitelik ve niceliğine etki eder, şiddet ve keyfiyetiyle onları şekillendirir. Bu yönüyle bir sonuç olarak yansıyan sanat, siyasi ve sosyal hareketlerden daha yavaş bir gelişim sergiler. Sözelimi devletin idari mekanizmasında birtakım krizler yaşanırken edebiyat, mimarî, musikî gibi sanat alanlarında ilerlemeler kaydedilebilir, dehalar yetişebilir ve şaheserler ortaya konabilir. İşte Osmanlı'nın kurum ve kuruluşlarıyla sancılı bir süreçten geçtiği bu dönemde Türk edebiyatı en parlak dönemini yaşıyordu. Türk edebiyatının en büyük şair ve nâsirleri bu yüzyılda boy göstermiş ve şaheser denebilecek eserler de bu dönemde ortaya konulmuştur.

Bu çalışma ile XVII. yüzyılda mensur olarak kaleme alınmış eserleri tespit etmek ve bunları kronolojik olarak dil özellikleri bakımından incelemek amaçlanmaktadır.

1. Nesir (Düz Yazı)

Klasik Arapça sözlüklerde, “nesir” kelimesinin Arapça “n.s.r” kökünden geldiği; “nesr” ya da “nisâr” mastarlarıyla “saçmak; bir nesneyi ya da sözü çoğaltmak; [düğünde

XVII. Yüzyılda Osmanlı Başkenti İstanbul'da Su ve Mimarinin Buluşması; Baş Aktörler ve Suyolu Yapıları

Şükrü SÖNMEZER - Aysu ATEŞ

Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü.
Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Mezunu.

Giriş

Tarih boyunca kentlerin kuruluş aşamasında, yerleşim merkezlerinin siyasi-ticari arterler üzerinde ve özellikle de tatlı su kaynaklarına yakın bir bölgede konumlanmasına önem verilmiştir. Canlılığın devamı için hayati önem taşıyan suyun, şehre uzak olması durumunda ise insan eliyle, çeşitli teknik müdahalelerle şehre akıtılması gerekmektedir. Akar su kaynaklarından yoksun ya da iç bölgelerde kurulan Roma kara kentlerinde suyu kontrol etme isteği, Romalıların bu alandaki teknik bilgisinin artarak, çağını aşan mühendislik tasarımlarının üretilmesine neden olmuştur. İstanbul'un alınmasıyla Doğu Roma'nın başkentine yerleşerek, bu kültürel mirasa sahip çıkan Osmanlılar döneminde ise Romalılardan kalan suyolları ve yapıları onararak kullanıldığı gibi, çok sayıda yeni suyolları ve yapıları inşa edilmiştir. İstanbul'u besleyen Osmanlı dönemi su yolu ve yapılarında, teknik açıdan Roma mimarlığından farklı taş örgüsü ve payanda sistemi uygulandığı gibi, özellikle geç tarihli yapıların bezeme detaylarında -dini ve sosyal işlevli diğer yapı türlerine göre daha sınırlı olmak üzere- çağın hâkim mimari üslubuna bağlı kalınmıştır.

Suyolu yapıları, her ne kadar ağırlıkla teknik gelişmelerin izlenebildiği mimari eserler olsa da, yapıların üslubu ve bezeme programı Osmanlıların estetik anlayışına, çevresindeki kamusal alanların kullanımı ise sosyal ve gündelik yaşamına ışık tutmaktadır. Öte yandan bu yapılar, bânilerin toplumun ihtiyaçlarına karşı olan duyarlılıklarının da bir göstergesidir. Osmanlı su yolu yapılarını teknik ve mimari nitelikleri bakımından ele alan çeşitli çalışmalar mevcuttur.¹ Bu çalışmada ise anıtsal yapı

¹ Osmanlı dönemi su tesisleri konusundaki başlıca çalışmalar şunlardır; Saadi Nazım Nirven, *İstanbul Suları*, Halk Basımevi, İstanbul, 1946; Oral Onur, *Edirne Su Kültürü*, Acar Matbaacılık,

17. YÜZYIL IŞIĞINDA OSMANLI

XVII. Yüzyılın Şiir ve Musıkî Mahfilî Rolüyle Dergâhlar

Türkan ALVAN

Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Klasik dönem Osmanlı edebiyatını ve müziğini üreten sanatçıların büyük çoğunluğunun derviş olması, dergâhların klasik Türk musıkîsine ve şiirine katkısını göstermektedir. Nitekim Fitnat Hanım'ın babası olan şair ve musıkîşinas Şeyhülislam Esad Efendi *Atrâbu'l-Âsâr*'da dergâhları, “şiir ve musıkînin yegâne mercii” ve “bilgi şerbetinin aktığı çeşme başları” diye tarif etmiştir.¹ Dâhi bestekâr Cinuçen Tanrıkorur da “Türk musıkîsi tarihinde, kudret-i İlahî'nin ilham pınarından beslenmemiş hiçbir büyük bestekâr bulunmadığı gibi, Mevlevîliğin yedi asırlık tarihinde sikkesi tekbirlenmemiş bir büyük bestekâra rastlamak mümkün değildir.”² diyerek büyük bestekârların çoğunun derviş olduğu gerçeğini dile getirmiştir.

Birer şiir ve musıkî mektebi olan dergâhlar derviş olsun olmasın, bütün şair ve musıkîşinasların sanatına değer katan mahfillerdi. Tasavvufu tecrübe etmeyen dîvân şairleri bile, zikir törenlerine ait terimleri mazmun olarak kullanmışsa illa ki bir tekke ziyaretinde icra edilen zikrullahı seyrettiği veya tecrübe ettiği için kullanmıştır. Târikat silsilelerini anlatırken edebî tasvirler yapan Celvetî dervişi Nev'îzâde Atâyî de Gülşenî devrânından şöyle bahsetmiştir:

*Gülşenîlerde tâclar gül gül
Halkalar sanki halka-i sünbül*

*Hoş iderler usûl ile devrân
Çarh olmuş o devre ser-gerdân³ (Atâyî)*

¹ Cem Behar, *Aşk Olmadan Meşk Olmaz*, YKY, İstanbul, 1998, s. 48.

² Cinuçen Tanrıkorur, “Mevlevîlikte Müsiki”, *3. Milli Mevlana Kongresi, 12-14 Aralık 1988*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1989, s.112.

³ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik fi Tekmilleti's-Şakâ'ik*, TYEKB, C. 1, İstanbul, 2017, s. 372.

Doğal çevrede olduğu gibi uygarlık tarihinde de geneli kapsayan büyük ve önemli değişimler, ani kırılmaların yarattığı zikzaklar halinde değil, geniş zaman aralıklarına yayılan dalgalar şeklinde gerçekleşir ve sürekli olarak tekrarlanır. Osmanlı tarihinde de 16. yüzyıl hemen her alanda zirveye ulaşılan bir dönem olmuş ve belirli bir doyunluğun ardından yavaş yavaş sistematik bir bozulma eğilimi başlamıştır. 17. yüzyıl edebiyatta, sanatta, mimaride, bilim ve kültür alanında klasik eğilimlerin hâlâ çok güçlü olduğu bir tablo sergilese de mevcut birikime yeni renkler ve değerler katacak üretkenliğin yok olduğu, durağan bir sürecin başladığı ve her ne kadar temel gerekçesi daha çok askeri yapının ıslahı olsa da genel gidişatı tersine çevirmeye yönelik 18. yüzyıldaki değişime zemin hazırlayan bir psikolojinin yavaş yavaş filizlenmeye başladığı görülür. Kitap içerisindeki yazıların ortaya koyduğu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere 17. yüzyıl sıkıntılı ve karamsarlığın ön plana çıktığı bir dönem olarak tanımlanır. Ancak aynı zamanda bir geçiş döneminin kararsızlık ve ikilemini de yansıtmaktadır. 17. yüzyılın çok yönlü olarak ele alınmaya çalışıldığı bu kitabın alanına katkı sağlaması dileğiyle...

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-8371-84-0
9 786258 137184 0